

Hooggeëerd Publiek! Het circus in de beeldende kunst 1900-1950

Opening 18 juli 2021

Karlijn de Jong

‘Misschien heb ik het al eens eerder verteld, ik ben een circusfan.’ Dit schreef Toon Hermans 20 jaar geleden. In zijn boek *Verhalen uit mijn leven* is te lezen waarom. Hij schreef: ‘Circus boeit me meer dan, laat ik maar zeggen, theateramusement. Ook de ruimte van het circus spreekt me meer aan. De kleuren en de geuren. Het circus is opener, er is meer licht en er is een middelpunt – de piste – dat ook werkelijk het middelpunt is, en heel anders dan in het theater, waar je vanuit het donker in het gat van de bühne kijkt, naar alle kanten vibraties uitstraalt. Dat middelpunt noemen ze weleens 'de magische cirkel', en dat is helemaal zo gek nog niet.’

Het circus is voor jong en oud. Wie als kind naar het circus is gegaan, herinnert zich vast het magische gevoel dat die ervaring met zich meebracht. Waar zit die magie in? Zijn het de acts – van bloedstollend spannend tot grappig? Is het het licht, dat van alle kanten op de circusartiesten en dieren schijnt? Is het de muziek? Is het het stemming makende stemgeluid van de spreekstalmeester? Is het de geur, van mest en hooi en zand? Het antwoord is simpel: het is het allemaal. Juist in het circus worden deze losse onderdelen allemaal gecombineerd tot één waar spektakel.

‘Niets is eenvoudig in het circus’, stelt Hermans in zijn ode. ‘De clown die zijn bolhoedje tot in de nok weggooit en het met een wijde boog terug laat komen in zijn hand, ach, het lijkt maar een eenvoudig kunstje, maar ga er maar eens aanstaan.’ Alle verschillende artiesten laten zien wat ze kunnen. Elk nummer is compleet anders, elk nummer is een demonstratie van kracht en kunde. Dit moet de reden zijn dat kunstenaars zo sterk werden aangetrokken door het circus. Zittend op de tribune konden ze het spektakel van alle kanten bekijken. Acrobaten op paarden of aan de trapeze, koorddansers en clowns waren een gedroomd onderwerp voor veel kunstenaars. En, zoals we in de tentoonstelling kunnen zien, voor sommige kunstenaars was zelfs het publiek een geliefd onderwerp. De artiesten in de ring werden perfect uitgelicht, en dus zeer goed te bestuderen door de kunstenaar. Hij kon zich uitleven in zijn kleurgebruik als hij de kleurige kostuums wilde vastleggen. Niet zelden bracht hij ook de beweging, en probeerde hij misschien wel de circusmuziek in beeld te brengen.

Het circus ontstond in de tweede helft van de achttiende eeuw in Engeland. De Britse ruiter Philip Astley had een rijsschool en deed zelf acrobatische hoogstandjes op de rug van een paard. Hij ontdekte dat deze het beste uitgevoerd konden worden in een ronde piste met een doorsnede van dertien meter. Nog altijd is deze diameter in veel circussen de standaardmaat. Astley trok met zijn circus door Engeland en kwam al gauw in Frankrijk terecht; vanuit Frankrijk bereikte het circus ook Nederland.

In Nederland waren losse circusoptredens zoals koorddansen en acrobatiek al bekend, maar deze werden uitgevoerd op de kermis. De paardenummers werden steeds belangrijker, en onder invloed van de Britse Philip Astley werden ook hier, net als in andere Europese landen, de acts gecombineerd tot één grote voorstelling. Over de eerste circusdirecteuren in Nederland doen prachtige verhalen de ronde. Zo was daar een directeur, die niet alleen circusdirecteur was maar ook koorddanser. Hij deed zijn act aanvankelijk op de kermis: hij balanceerde en deed gewaagde sprongen op het koord met aan zijn voeten: klompen of Friese doorlopers.

In de eerste decennia na het ontstaan van het circus vonden de voorstellingen plaats in vaste, stenen gebouwen die de vorm hadden van een amfitheater. Aan het einde van de negentiende eeuw kreeg ook Nederland dit soort vaste circusgebouwen. Iedereen kent natuurlijk Carré aan de Amsterdamse Amstel, of het Circustheater in Scheveningen – maar hoeveel mensen zouden nog weten dat hier de paarden hun kunsten vertoonden? Zo liet Oscar Carré twaalf paarden tegelijk steigeren – een act van wereldformaat. De meeste mensen kennen vooral het tentcircus. Dit fenomeen ontstond relatief laat, rond 1830 in de Verenigde Staten. De eigen tent gaf het circusgezelschap grote vrijheid, want het hele circus – een dorp op zich – kon meegenomen worden naar een nieuwe plek, om op te treden voor een nieuw publiek.

Terug naar de beeldend kunstenaars. Van Kees Maks kun je zeggen dat hij bezeten was van het circus. Zijn vrouw vertelde eens in een interview over zijn enthousiasme voor alles wat met het circus te maken had. Zo bezochten ze in Parijs eens het Nouveau Cirque en zaten ze heel hoog in de nok. Toen er een bekende hogeschool-rijder de piste kwam binnenrijden, vloog Maks op en stormde hij naar beneden; hij moest regelen dat de man voor hem zou poseren. Want dat deed hij; hij vroeg artiesten om na afloop van de voorstelling te poseren in het verlaten circusgebouw. Soms betaalde hij de artiesten en technici zelfs om delen van de voorstelling opnieuw uit te laten voeren. Zo kon hij in alle rust kijken en werken, en als dat nodig was de show even laten pauzeren. In andere gevallen werkte hij in Carré, en vaak vanaf de tribune: hij reserveerde de stoel naast hem voor zijn tekengerei. In Carré traden met regelmaat de drie Fratellini's op, de beroemde broers met een clownsnummer. Eén van Maks' werken waarin hij hen verbeeldde is onderdeel van de collectie van De Wiegier, en dus ook te zien in deze tentoonstelling.

Ik zou tot slot een vergelijking willen maken tussen beeldend kunstenaars en circusartiesten. In beide vakken red je het namelijk niet, als je niet een enorme liefde hebt voor je vak. Dan houd je het niet vol. Dan maak je zielloos werk. Die grote liefde voor het vak moet de reden zijn dat de artiesten van het Deurnese amateurcircus 't Hoefke geschiedenis hebben geschreven. Artiesten, die allen overdag een betaalde baan hadden, maar op vrije momenten oefenden en oefenden om 's avonds een geweldige show neer te zetten. De

opbrengst van hun circusvoorstellingen ging zonder uitzondering naar goede doelen in de regio. Het circus deed niet onder voor professionele circussen – maar Hub van Doorne, oprichter van het circus, benadrukte steeds dat 't Hoefke geen concurrent voor het betaalde circus mocht zijn. Ook hij had een grote liefde voor het vak.

Kunstenars als Kees Maks, Frits Klein en Gerard Hordijk, van wie werk te zien is in de tentoonstelling, werkten met plezier in het circus. Je ziet het aan de werken die zij maakten. De pret en de liefde voor het circus spatten van het doek. Net als het circus zelf, roepen de kunstwerken in de tentoonstelling het kind weer in ons wakker. Geniet van de werken in de tentoonstelling, gluur in de miniatuurtent, en laat je nog even betoveren door de magie van het circus. En denk daarbij nog even aan de woorden van Toon Hermans, die dichtte: 'Altijd denk ik bij m'n eigen, als ik mij weer in 't circus stort, het ergste wat me kan gebeuren is dat ik ooit volwassen word'. [Toon Hermans, *Vandaag is de dag*]